

15. Поняття про орфоєпію. Вимова голосних та приголосних.

Джерела відхилень від орфоєпічних норм.

Орфоєпія (грец. *правильність вимови*)

- 1) сукупність вимовних норм літ. мови, що охоплюють правила вимови звуків, звукосполучень у мовному потоці, наголошування слів, а також такі суперсегментні явища, як інтонування фрази, ритм, мелодика;
- 2) розділ мовознавства, що вивчає норми літ. вимови.

Поняття О. складалося в літерат. мові історично, водночас з осмисленням звукової організації національної мови, описом характерних ознак, що вирізняють її з-поміж інших мов (*праці О. Павловського, Я. Головацького, П. Лавровського, О. Потебні, П. Житецького, А. Кримського, О. Синявського та ін.*).

Орфоєпічні, як і інші норми СУМ, склалися протягом 19 ст. на основі середньонаддніпряньського говору. Для них характерна:

- 1) виразна, чітка вимова голосних, за винятком ненаголошених голосних [e], [и]; [o] перед наголошеним [ú] : [ме^ннĕ], [ми^снĕ], [к^ож^оу^х], [зо^ул'а];
- 2) збереження дзвінкості приг-х в кінці слова та перед глухими [м^ор^обз], [садкі], крім [г], який може змінюватися на [х] : [н'іхт'і];
- 3) пом'якшення зубних приг-них [д, т, з, с, ц, н] перед наступним м'яким приг-м [ра́д'іс'т^н], [ос'в'іт'н'ій];
- 4) дзвінка вимова [в] у кінці складу та в кінці слова (сказав, заводів, Василів);
- 5) твердість приголосних перед [e] та [и] (хлопець, степ, бити);
- 6) вимова твердого [л] у словах типу лекція, колега тощо.
- 7) Укр. О. властиві певні норми вимови звуків [дж], [дз],
 - а) якщо передають один звук у межах фонемі, то вимовляються як афrikати: **народження, дзвін**
 - б) якщо [д] і [ж], [д] і [з] належать до різних фонем, то вимовляються як два окремих звуки: [д+ж], [д+з] : **під-живити, над-звичайний.**

На орфоепічні норми часом впливає орфографія, практика письмової передачі звучання слова. Напр., під впливом написання вимовляються неправильно, тобто так, як пишуться, слова типу **бавишся, продаються, братство**, хоча за орфоепічними нормами має звучати [бáви^ес': а], [пр^оодај^оуц':а], [брáцтв^оо].

Не допускається за орфоеп. нормами м'яка вимова шиплячих типу [л^ош'á], [курч'á], [б'иж'át'], [кри^е ч'át'] або [ч'ог^о ó], [нáш'ч'óб].

Півстолітня відсутність в укр. алфавіті літери г вплинула на порушення вимови таких слів, як **ганок, гуля, газда** і под., які почали вимовлятися із більш поширеним в УМ фрикативним г.

Звукова будова СУМ зберігається в основному такою, якою вона склалася у 1-й чверті 20 ст., хоча певні зміни в ній засвідчуються: напр., вимова початкового голосного в словах типу **інший, іноді** за нормами 20-х рр. – [и́нши^еї], [и́н^од'і];

нейтралізація твердої вимови приголосних [д,т,з,с,ц,л,н] перед [і], що походить із давнього [о], і поширення м'якої вимови зазначених приголосних перед [і] будь-якого походження (дім, ніс)

Спостерігаються і зміни в тенденції наголошування слів.

В усній мові досить часто звучать неліт. наголоси в дієсл. формах типу **везти, нести, веземо, несемо** замість літературно нормативних **везти́, нести́, веземо́, несемо́** і под. Під впливом південно-західних говорів поширюється ненормативний наголос у словах **кажу, роблю, було** замість літературних **кажу́, роблю́, було́**. Різке наголошування слів в укр. говорах, що впливають на загальноліт-ну норму, спричиняється до поширення акцентуаційних варіантів.

Розхитують орфоепічні норми явища рос.-укр. інтерференції.

Орфоепія як розділ науки про мову фактично наявна в усіх описах УМ, де йдеться про фонетику та фонологію. Зростання суспільної ваги орфоепічних норм УМ (кіно, радіо, телебачення) зумовило появу відповідних лексикографічних видань, зокрема орфоепічних словників, які сприяють усталенню норм усної літерат. мови, формуванню зразків літературної вимови, на які орієнтуються мовці.